

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

AHMEDÎ SEMPOZYUMU

[2 Mayıs 2018 Sivas]

Editör
Prof. Dr. Alim YILDIZ

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Ahmedî Sempozyumu
Bildirileri Kitabı

ISBN
978-605-4561-87-2

Editör
Prof. Dr. Alim YILDIZ

Baskı
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası

Kapak ve İç Düzen
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası

Dağıtım
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Sivas/2018

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

AHMEDÎ SEMPOZYUMU

[2 Mayıs 2018 Sivas]

Editör
Prof. Dr. Alim YILDIZ

SİVAS/2018

Düzenleme Kurulu:

Prof. Dr. Recep Toparlı
Doç. Dr. Yusuf Yıldırım
Arş. Gör. Alper Ay
Arş. Gör. Mustafa Sefa Çakır
Arş. Gör. Hamit Demir
Arş. Gör. Naim Yaman

Bilim Kurulu:

Prof. Dr. Bilal Kemikli	(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Arslan	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal Kılıç	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Aksu	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akkuş	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yılmaz	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Akkaya	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Kartal	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Yıldırım	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Tıraşçı	(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Bir Kurucu Şair: Ahmedî, Dönemi ve Eserleri Prof. Dr. Bilal Kemikli	7
Ahmedî'nin Memleketine Dair Prof. Dr. Alim Yıldız	15
Ahmedî'nin Mesneviciliği Prof. Dr. Ahmet Kartal	19
Ahmedî Divanında Aşk Derdi Prof. Dr. Kadir Özköse	85
Ahmedî'nin Farsça Eserleri Prof. Dr. Ali Temizel	109
Ahmedî'nin Yusuf u Züleyha'sına Dair Doç. Dr. Yusuf Yıldırım	133
Anadolu'da Kültürel İktidarın Kökleri: Ahmedî Örneği Doç. Dr. Berat Açıl	145
İskendername'deki Mevlid Bölümü Üzerine Bir Değerlendirme Dr. Öğr. Üyesi F. Ramazan Süer	153
Ahmedî Divanında Harf ve Kelime Oyunları Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin Ayçiçeği	163
Aristo'nun İskender'e Nasihatleri ve İskendername'lere Yansımaları Dr. Öğr. Üyesi İsmail Avcı	173
Ahmedî Divanında Cinaslar Dr. Öğr. Üyesi Hasan Kaya	195
Ahmedî ve Tervihü'l-Ervâh Dr. Öğr. Üyesi Osman Özer	223
Ahmedî'nin Tevhidleri Üzerine Bir Değerlendirme Arş. Gör. Alper Ay	239
Ahmedî'nin Kur'an-ı Kerim Müktesebatı Arş. Gör. Hamit Demir	247
Ahmedî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar Arş. Gör. M. Sefa Çakır	263

AHMEDÎ DİVAN'INDA HARF VE KELİME OYUNLARI

*Bünyamin AYÇİÇEĞİ**

ÖZET

Divan şairleri harflerin şekillerine, söylenişlerine farklı anlamlar yükleyerek anlatmak istediklerine güç kazandırmaya çalışmışlardır. Müelliflerin anlatımlarını güzelleştirme, orijinal hale getirme, farklı kılma çabası onların hayal dünyalarını canlı tutmuş, gerek yazdıklarının içeriğiyle gerekse yazının kendisiyle okuyucuyu etkileme amacına yöneltmiştir. Bu amaç müellifi, Osmanlı harflerinin şekil hususiyetlerinin de sağladığı imkânla, görsel olarak da metinle muhatap olan kişiyi düşünceye sevk etme, aklını zorlayarak çıkarımlar yapmasını sağlama yoluna itmiştir. Şair, görünen anlamın yanında harf ve kelime oyunlarına müracaat ederek eserinin anlam boyutunu çok katmanlı hâle getirmek için gayret etmiştir.

Bu çalışmada Divan şiirinin kurucu şairlerinden olan Ahmedî'nin *Divan'*ında yer alan harf ve kelime oyunları incelenmiştir. Öncelikle *Divan'*dan ve konuyla ilgili yapılan çalışmalardan hareketle harfler etrafında oluşturulan benzetmeler/istiâreler tespit edilmiştir. Ardından Ahmedî'nin yaptığı harf ve kelime oyunları açıklanmıştır. Özellikle Osmanlı alfabesindeki harflerin geçtiği beyitler ve bu harfler etrafında kurgulanan anlam dünyası ele alınmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Şairler anlatmak istediklerini gizleyerek, bazı sembollerin arkasına saklayarak okuyucunun dikkatini çekmeye, heyecan unsurunu harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bunun bir yolu olarak da şiirlerini, harflere yükledikleri

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (bunyamin.aycicegi@istanbul.edu.tr).

çeşitli anlamlarla örgülemişler; şeklinden, sesinden, ebced hesap sisteminden hareketle harfleri şiirlerinde kullanmışlardır. Kelimenin şiirdeki yeri, yazımıyla ilgili olarak akis, iade, iştikak, muvaşşah, reddü'l-acüz ale's-sadr, tarsi gibi edebî sanatlar doğmuştur. Elifnâme, lugaz, muammâ, tarih düşürme de harf ve kelime oyunlarıdır.¹

Hasan Kaya, incelediği birçok divandan yola çıkarak Osmanlı şiirinde harfler etrafında oluşturulan benzetmeleri/istiâreleri detaylı bir şekilde tespit etmiştir. Kaya'nın çalışması esas olmak üzere konu hakkında yapılmış çalışmalardan ve *Ahmedî Divanı*'ndan hareketle harfler etrafında yapılan benzetme ve tasavvurları şu şekilde sıralayabiliriz: *elif* (ل): Allah'ın birliği, bir, âh, boy, burun, parmak, göğüste boylamasına yara, minare, sancak, tel, mum, çevgân, ok, kılıç, hançer, mızrak, yol, köprü, kalem, dil, kayan yıldız, saman-yolu galaksisi; *cîm* (ج): saç, lüle, kıvrım; *dâl* (د): bükülmüş boy, saç, kaş, kıvrım, hilâl, hançer, ayak; *râ* (ر): kaş, hançer, kılıç, hilâl, bükülmüş boy; *ze* (ز): kaş ve kaşın üzerindeki ben; *sin* (س): diş, testere, tarak, kirpik; *sad* (ص): göz; *ayn* (ع): göz, nal, bükülmüş bel; *ğayn* (غ): göz ve gözün üzerindeki ben; *kâf* (ك): bükülmüş boy, saç, boyun; *lâm* (ل): saç, bükülmüş boy, tuzak; *mîm* (م): ağız, yüzük, zerre; *nûn* (ن): kaş, hilâl, nal, devat, bükülmüş boy, kâse, tırnak izi, yay; *vâv* (و): yaşlı insan vücudu, bükülmüş bel; *he* (ه): göz, ağız, yara, ay, ayın hâlesi, yanak; *lâmelif* (ل): eğri boy, Zülfikâr; *yâ* (ي): kaş, yay; *nokta* (.) : ben, sıfır.²

¹ Hasan Kaya (2014), "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C./S. XLVIII, s. 74. Ayrıca mu'ammâ, harf-kelime oyunları ile ilgili detaylı bilgi için bk.: Âmil Çelebioğlu (1998), "Harflere Dair", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yay., s. 599-606.; Mehmet Arslan (2000), "Divan Edebiyatında Mu'ammâ", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 251-276; Mehmet Arslan (2000), "Zâtî'nin Şiirlerinde Mu'ammâ Benzeri Bazı Harf ve Kelime Oyunlarına Dair, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 305-317; Nihat Öztoprak (2007), "Himmat-zâde Abdî'nin Divan-ı Lugazı", *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburg: Hazel E. Heughan Educational Trust Publication, s. 145-177; Nihat Öztoprak (2009), "Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri", *Uluslararası Türk-lük Bilgisi Sempozyumu 25-27 Nisan 2007, Bildiriler 2 (K-Z)*, Erzurum, s. 817-830.

² Hasan Kaya (2014), "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C./S. XLVIII, s. 73; İbrahim Demirkazık (2014), "Me'âlî Divanı'nda Harf ve Kelime Oyunları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*

Harf ve Kelime Oyunları

Bu çalışmada, Osmanlı şiirinin kurucu şairlerinden Ahmedî'nin *Diwan'*ında görülen harf ve kelime oyunları, eserdeki sıraya göre ele alınacaktır. Ayrıca açıklanmaya çalışılan harf ve kelime oyunlarına benzer kullanımlar da dipnotta verilecektir:

Ahmedî, beşinci kasîdenin 59. beytinde Hz. Peygamber'in isminin (Muhammed (محمد)) ortasında **hâ** ve **mîm** harfleri olduğu için Kur'ân'daki yedi sûrenin bu harflerle başladığını hüsn-i ta'lil yoluyla ifade etmektedir. Mü'min 40, Fussilet 41, Şûrâ 42, Zuhruf 43, Duhan 44, Câsiye 45 ve Ahkaf 46. sûreler **hâ mîm** (حم) ile başlamaktadır. Böylece Ahmedî, Muhammed isminin ortasındaki iki harfi vererek hem ilgili sûrelere hem de Hz. Peygamber'e göndermede bulunmuştur:

*Olduğu için adının arasında hâ vü mîm
Tâc oldu yidi sûreye ol iki zî-'atâ (K.5/59)*

Ahmedî, dünyanın sunduğu mevki ve imkânlarla neden aldanırsın; çünkü onun sunduğu makam ve mevkiler, mutluluklar kalıcı değil geçicidir, dediği beytinde kalb sanatına başvurarak harf oyunu yapmıştır. Şair **ikbâl** (اقبال) kelimesinin harflerini tamamen ters çevirerek **lâ-bekâ** (لا با) kelimesine dik-kat çekmiş, cihân ikbâlinin idbâra tebdîl edeceğini kalb-i küll yoluyla şeklen de anlatmıştır:

*Cihân ikbâline ne aldanursın
K'anun ikbâli kalb-i lâ-bekâdur (K. 34/11)*

Şair, sevgilinin sifra benzeyen **nokta** gibi ağzının güzelliğini katladığını, **birini yüz bin** yaptığını ifade etmektedir. Bu beyitte, Arapça sifirin nokta olarak yazılışı ile sevgilinin noktaya benzeyen ağzı arasında ilgi kurulmuş, bu durumun sevgilinin güzelliğini kat be kat artırdığı ifade edilmiştir. Güzellik bir (١), sevgilinin benleri de onun yanına konan nokta-sıfır (·) olarak düşü-nülmüş ve böylece güzellik yüz bin (١) olmuştur:

Dergisi, C.7/S.33, s. 94-99; Ömer Zülfe (2008), "Emrî Divanında Harf Oyunları", *Kültür Tarihimiz-de Gizli Diller ve Şifreler*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, İstanbul: Melisa Mat-baası, s. 267. Ayrıca adı geçen çalışmalarda yer almayıp Ahmedî'nin şiirlerinde yer alan ben-zetmeler/istiâreler de listeye eklenmiştir.

*Ne sır-durur ki sıfr bigi noktasi ağzunun
Hüsnün şumârının birini sad-hezâr ider (K.36/11)*

Yaratıcının kudretini anlattığı bir beytinde Ahmedî, Allah'ın bir emir ile **kâf** ve **nûndan** (kûn كُن) cism ile rûhu yarattığını, halk etme kudretiyle de su ve çamurdan hat ile hâli (ben), yüzdeki güzellik unsurlarını yarattığını ifade etmektedir. Yine harfleri ayrı ayrı verip kelimeyi buldurarak şair, Allah'ın "kûn: Ol!" emri ile her şeyi yaratmasına telmihte bulunmaktadır.³ Ayrıca beyitte, Allah'ın insanı çamurdan yaratmasıyla ilgili âyetlere de telmih vardır:⁴

*Kâf u nûndan yaradur emri anun cism ile rûh
Âb u gilden düzedür sun'ı anun hatt ile hâl (K.50/4)*

Ahmedî kimi beyitlerinde niyetini açıkça ifade etmesine rağmen basit de olsa bazı harf oyunlarına başvurmaktadır. Emir Süleyman'a (ö. 813/1411) yazdığı kasidenin medhiye kısmında şöyle söylemektedir:

*Sözünde yoh demek yohdur meger kim
Dilünde zıdd düşdi yâ ile hâ (K.72/29)*

*Sözün vardur dimekdür sâ ile kim
Dilünün lâzımıdır vâv ile râ (K.72/30)*

29. beyitte Emir Süleyman'ın ağzında **yoh** (يوخ) sözünün olmadığını tam aksi olarak **yâ** ile **hânın** zıt düştüğünü yani kimseyi reddetmediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Emir Süleyman'ın karakterinin, mizacının yani **hu-yunun** tam tersi olduğunu, **yoh** (يوخ) kelimesinin zıddını kasederek (خوى) ifade etmektedir. Bir sonraki beyitte de **vâv** ile **rânın** (var وار) dilinin ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça söylemektedir.

Şair aşağıdaki beytinde, sevgilinin bazı hususiyetlerini Meryem Sûresi'nin birinci ayetinden de iktibas yaparak harflere teşbih etmektedir. Sevgi-

³ İlgili âyetler için bk.: Bakara Sûresi 2/117, Âl-i İmrân Sûresi 3/47, Nahl Sûresi 16/40, Meryem Sûresi 19/35, Yasin Sûresi 36/82, Mü'min 40/68.

⁴ İlgili âyetler için bk.:En'âm Sûresi 6/2, A'râf Sûresi 7/12, Hicr Sûresi 15/26-28-29-33, İsrâ Sûresi 17/61-62, Müminûn Sûresi 23/12, Neml Sûresi 27/58, Secde Sûresi 32/7, Saffât Sûresi 37/11.

Benzer bir harf oyunu için bk.: G.516/1.

linin kıvrımlı zülfü **cim** harfine benzemektedir. Zülfü ve gözü cân azığıdır. Şairin ilk mısradaki **cim** harfine teşbih edilen zülfü ve **'ayn** harfine teşbih edilen gözü kullandığı görülmektedir. Mısradaki azık, yiyecek, rızık anlamındaki **zâd** (ذاد) kelimesi ile **cim** harfini ve göze teşbih edilen **'ayn** harfini vermekle, açlık anlamına gelen **cû'** (جوع) kelimesi arasında da bir anlam ilgisi oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. İkinci mısradaki da sevgilinin boyu **elif** harfine teşbih edilmiştir. Meryem Süresi'nin ilk ayeti de alıntılanarak **kâf** harfiyle sevgilinin saç ve boynu, **hâ** harfiyle ağzı, **'ayn** ve **sad** harfiyle de gözü ifade edilmiştir. Böylece Ahmedî hem teşbihi kullanarak hem de kelimeyi gizleyerek harf oyunu yapmıştır:

*Cîm-i zülfünle gözündür cânâ zâd
İy elif-kad kâf hâ yâ 'ayn sâd (G.121/1)*

Ahmedî sevgilinin, insanın yüzündeki hatlardan hareketle yaratılış sırrını anlattığı gazelinin dördüncü beytinde boyu **elife**, iki kaşı **nuna** teşbih etmektedir. Burada şairin, ikinci mısraın sonunda kullandığı "te'kîd" kelimesi ve ilk mısradaki kaşa benzeyen **nûn** harfini kullanarak Arapça gramere ait bir hususa da gönderme yaptığı söylenebilir. Arapçada, muzari veya emir fiillerin sonuna getirilen **nûn** harfi anlatımı güçlendirmekte buna da "te'kîd nûn'u" denilmektedir. Sevgilinin-insanın **nûna** benzeyen kaşları kişinin gönlündeki (Allah'a karşı duyduğu) aşkı (aynen nûn harfinin kelimedeki anlamı te'kîd ettiği gibi) kuvvetlendirmiştir. Şair teşbihi kullanarak ve gramere dair bir hususu gizleyerek harf-kelime oyunu yapmıştır:

*Elif boyun kaşmun iki nûn
Gönülde 'ışkum eyledi te'kîd (G.122/4)*

Ahmedî yine kelimelerin farklı anlamlarını kastederek harf oyunları yapmıştır. Ayrıca Arap gramerinin hususiyetlerini de kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir. Sevgilinin kaşları, yüzü mushafındaki **tenvin** işareti gibidir. Bu kaşlar âşığın aşkını daha da artırmıştır, muhkem hale getirmiştir. Yüzün mushafa müşabehetinden hareketle kaşlar da hem iki oluşundan hem de kısmen şekil benzerliğinden iki üstün ya da iki ötrenin şekline teşbih edilmiştir. Bu görüntü de aşkı teşdid etmiş, şiddetlendirmiş, artırmıştır. Malumdur ki hubb (حُب), vüdd (وَدِّ) gibi sevgiyi ifade eden kelimeler de şeddelidir. Aynı

zamanda Arapça kelimenin söylenişindeki şeddeler, uzatmalar, harfin artması kelimenin anlamını farklılaştırdığı gibi güçlendirmektedir⁵:

*Kaşun **tenvîn** yüzün mushafına
Benüm 'ışkum hurûfın itdi teşdîd (G.126/3)*

Şair, sevgilinin **cîm** harfi gibi kıvrımlı saçlarını görüp de **cân** (جان) verenlerin, sevgilinin boyuna **elif**, kaşlarına da **nûn** dediklerini ifade ettiği beytinde, hem güzellik unsurlarıyla harfler arasında teşbih ilgisi kurmakta hem de bu harflerle oluşturulan kelimeyi beytinde vermektedir:

*Cân virenler sana **cîmin** görüben saçlarınun
Kâmetüne **elif** ü kaşlarına **nûn** didiler (G.211/4)*

Sevgilinin ağzı (**mîm**), saç lülesi (**cîm**), boyu (**elif**) âşığın boyunu iki büküm ederek **lâma** döndürmüş, onda **mecâl** (مجال) bırakmamıştır. **Mîm**, **cîm**, **elif** ve **lâm** harfleri **mecâl** kelimesini oluşturmaktadır. Böylece şair, müşebbeh ve müşebbehün bihleri söyleyip ifade etmek istediği kelimeyi de ikinci mısradan vererek harf oyunu yapmıştır⁶:

*Ol ağzı **mîm** ü turresi **cîm** ü boyı **elif**
Virmez **mecâli** cevriye kaddümi **lâm** ider (G.272/6)*

Ahmedî başka bir beytinde de Arap gramerindeki terimleri, harflerin yazılışını kullanarak kelimelerin farklı anlamlarıyla beraber bir söyleyiş zenginliği meydana getirmeyi başarmıştır. Şair sevgiliye seslenerek nergise benzeyen gözünün etkisi çoğaldığından, ikiye katlandığından (**muzâ'af**) beri içindeki gamın şiddetini artırdığını ifade etmektedir. Muzâ'af, üzerine bir veya birkaç katı ilâve edilerek çoğaltılmış, iki kat, kat kat anlamlarına geldiği gibi terim olarak da fiilin son iki harfinin (ayne'l-fiil ve lâme'l-fiil) aynı cinsten olup şeddeli okunması (medd, hadd vb.) demektir. **Müşeddad**, sağlam ve dayanıklı duruma getirilmiş, güçlü, muhkem, artmış anlamlarına geldiği gibi terim olarak da üzerine şedde konulmuş, şeddeli harf demektir. **Müdğam** da başka bir şey içine sokulmuş, ithal edilmiş anlamına gelmekle beraber terim

⁵ Benzer bir harf oyunu için bk.: G.503/6.

⁶ Benzer harf oyunu için bk.: K.61/7; G. 233/4.

olarak iki harften şeddeli tek harf elde etmek için diğerine katılan, idğâm edilen birincisi demektir.

Şair aşkının şiddetini anlatmak için kelimelerin farklı anlamlarını -Arap gramerindeki terim anlamlarını da kastedecek şekilde- kullanmış, cinasa da başvurarak anlatımını güçlendirmeye çalışmıştır:

Muzâ'af olalı cevri bu nergis gözünün cânâ

Müşdedded harf bigi uş içümde oldı müdğam ğam (G.423/7)

Na't olarak değerlendirilebileceğini düşündüğümüz 427. gazelinde Ahmedî, Hz. Peygamber'in kâmetini **elif** zülfünü **lâma** ağzını da **mîme** teşbih etmektedir. Böylece hurûf-ı mukatta'a olan **elif lâm mîm** (ﻻ) ortaya çıkmaktadır. Kur'an'da altı surenin başında (Bakara 2, Âl-i İmrân 3, Ankebût 29, Rûm 30, Lokman 31, Secde 32) bu âyet geçmektedir. Ayrıca şair **elem** (ﻻ) okunuşuna da imkân vermekte, güzellik unsurlarının kendisini eleme sevk ettiğini de anlatmaya çalışmaktadır.⁷ Şair, hem müşebbeh ve müşebbehün bihi vererek harfleri çeşitli güzellik unsurlarına benzetmiş hem de bir kelimeye işaret etmiştir:

Kâmetün ü zülfün ü ağzunu cân

Râst görüp didi elif lâm u mîm (G.427/6)

Ahmedî bir başka beytinde yine sevgiliye dair çeşitli unsurları kullanarak, sevgilinin **dâl** zülfü, **elif** kaddi ve **mîme** benzeyen ağzı, aşğın akıl, dil ve cânına belalar, elemeler tuzağı (**dâm** ﻻ) oldı demektedir. Böylece şair, kelimeyi oluşturan harflerin müşebbehlerini vererek kelimeyi ortaya çıkarmıştır:

Dâl zülûf ü elifkadd ile ol mîm dehen

Oldı 'akl u dil ü cânuma benüm dâm-ı mihen (G.497/1)

Ahmedî harflerin şekline insan uzuvlarını teşbih ederek kurduğu beytinde, sevgilinin zülfünün **cîminin** cefâsı aşğın belini bükerek **'ayn** harfine

⁷ Ahmedî'nin aynı benzetmeyi kullandığı diğer beyitler için bk.: G.428/1-G.442/5. Ayrıca boy-elif harfi ve kaş-nûn harfi ilgisi için bk.: G.76/4; G. 78/2; G.238/3; G.307/6; G.381/3; G. 440/4; G.663/2; G.695/4

döndürdü, demektedir. Zülfün kıvrımı **cefâ** (جفأ) kelimesindeki cîm harfi gibidir. Âşğın boyu da böylece 'ayn (ع) harfi gibi iki büküm olmuştur:

*Zülfünün cîmi cefâsı büküben
Halka itdi kaddümi şöyle ki 'ayn (G. 518/6)*

Sevgilinin kaşları yüzünü aydan yüz kat daha güzel, muteber hale getirmiştir. Çünkü kaşları **nûna** benzemekte, ebced hesabıyla da iki **nûn** yüz rakamını vermektedir. Bu sefer Ahmedî hem teşbih yoluyla hem de ebcedi kullanarak harf oyunu yapmıştır⁸:

*Kaşun yüz kez yig itdi aydan yüzünü
Ki yüz olur hisâb ile iki nûn (G.527/2)*

Ahmedî kalb sanatını kullanarak harf ve kelime oyunu meydana getirmiştir. Aşğın kalbi sevgilinin boyunun aşkına ulaştığından, sevgiliye eriştiğinden beri gözlerinden **elifle mîm** "kalb"i akmaktadır. **Elif** ve de **mîm** kalb edilerek yazılırsa âşğın gözlerinden **mâ** (ل) yani su-gözyaşı aktığı anlaşılmaktadır:

*Gözümden ahdı elifle mîm kalbi
Kadün 'ışkına kalb olalı makrûn (G.527/3)*

Bir başka beyitte Ahmedî'nin beli, sevgilinin **nûna** benzeyen kaşları ve **elif** boyundan ayrılması sebebiyle **vâv** harfi gibi iki büküm olmuştur. Şair, bu beytini harflerin şekline insan uzuvlarını teşbih ederek meydana getirmiştir:

*Kaşun nûnuyla elif kaddün firâkı
İki bükdi Ahmedîyi şöyle kim vâv (G.541/6)*

Ahmedî harflerin şekillerinden hareketle kelime oyunu yaparken nasihat de vermektedir. Eğrilerle oturup kalkmamak gerektiğini ifade eden şair, **elifin** başına gelenleri örnek olarak verir. **Elif** doğruluğun sembolü iken **lâm** gibi eğri bir harfle musâhabet ettiği için, sola yatık vaziyette yazılmak, **lâme-lifte** (ل) eğrilmek zorunda kalmıştır⁹:

⁸ Dâl harfinin bükülmüş boya, cim harfinin de zülfe teşbih edildiği örnekler için bk.: G.400/3; G.427/3. Kaş-nûn harfi ilişkisi için bk.: G.497/2; G. 499/6; 502/4; G.518/3.

⁹ Benzer bir anlayışla oluşturulan harf oyunu için bk.: G.15/7.

*Ahmedî toğrı yüri egrilere iş olmagıl
Kim elif egri olur çün sohbet eyler lâm ile (G.575/7)*

Bir başka beyitte Ahmedî âşığın, sevgilinin **elif** gibi kâmetini görelî **lâma** döndüğünü, **lâm** harfi gibi eğrildiğini söylemektedir. Çünkü sevgilinin **bâlâ** (بلا), uzun ve mevzûn boyuna ermek ancak **belâ** (بلى), büyük sıkıntı ve dert çekmekle olur. Bu sefer âşık, elif gibi mevzun boylu sevgiliye kavuşmanın çaresinin lâm gibi eğrilmekle mümkün olabileceğini kabul etmiştir. Aynı zamanda söyleyiş bakımından aynı olan **belâ** (بلى) kelimesinin kabul ve tasdik etme anlamından hareketle şair, sıkıntıları göğüsleme, sevgiliden gelen ezâ ve cefâyı kabullenme anlamını da kastetmektedir:

*Lâma döndüm elifini görelî kâmetinün
Ki belâ ile irer her ki bu bâlâyâ irer (G.226/5)*

Şair bir başka beyitte, kelimeyi oluşturan harfleri ayrı ayrı vererek kelimenin okuyucu tarafından keşfedilmesini istemiştir. Bir kelimeyi de ikinci mısradâ açıkça yazmıştır. O yanak (ruh ر خ) lafzını yazan râya (ر), hâsını (ح) ulaştırırsa, iki harfi kavuşturursa; **gâf**, **lâm** ve **mîm**den (kalem قلم) **nûn**, **vâv** ve **râ** (nûr نور) damlar. Böylece sevgilinin nûr yüzünden, yanağından bahseden kalemde, mürekkep yerine nûr damlayacaktır. Bu durum harflerin farklı hususiyetlerini kullanan Ahmedî'nin kaleminden de bu şekilde damlamıştır:

*Gâf u lâm u mîmdeñ nûn ile vâv u râ tama
Ol ruhun lafzın yazan irgürse râya hâsını (G.634/4)*

SONUÇ

Ahmedî'nin *Divan*'ı incelendiğinde şairin, Osmanlı alfabesindeki harflerin şekil özellikleriyle farklı unsurlar arasında bağlantı kurduğu görülmüştür.

Şairin harfleri tek başına çeşitli özellikleriyle kullandığı gibi bazı kelimele-re gönderme yaparak şiirine farklı anlamlar yüklemeye çalıştığı anlaşılmıştır.

Kimi zaman şairin bazı ipuçları vererek beyte yüklediği farklı anlamlara kapı araladığı tespit edilmiştir.

Şairin Arap gramerinden hareketle harf ve kelime oyunları yaptığı, beyitlerinde kelimeleri birçok anlam katmanıyla kullanmayı başardığı görülmüştür.

Ahmedî'nin harf oyunlarına yoğun olarak değil yer yer başvurduğu, bunların da çoğunlukla harflerin şekil özelliklerinden hareketle oluşturulan harf ve kelime oyunları olduğu anlaşılmıştır. Bazı beyitlerde şairin orijinal yaklaşımlar sergilemeyi başardığı da söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yaşar (Haz.), Ahmedî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> [E.T.: 11.04.2018].
- ARSLAN, Mehmet (2000), "Divan Edebiyatında Mu'ammâ", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 251-276.
- ARSLAN, Mehmet (2000), "Zâtî'nin Şiirlerinde Mu'ammâ Benzeri Bazı Harf ve Kelime Oyunlarına Dair", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 305-317.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), "Harflere Dair", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yay., s. 599-606.
- DEMİRKAZIK, İbrahim (2014), "Me'âlî Divanı'nda Harf ve Kelime Oyunları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7/S.33, s. 93-109.
- KAYA, Hasan (2014), "Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C./S. XLVIII, s. 72-114.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2007), "Himmat-zâde Abdî'nin Divan-ı Lugazı", *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Edinburg: Hazel E. Heughan Educational Trust Publication, s. 145-177;
- ÖZTOPRAK, Nihat (2009), "Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu 25-27 Nisan 2007, Bildiriler 2 (K-Z)*, Erzurum, s. 817-830.
- TÖKEL, Dursun Ali (2003). *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*, Ankara: Hece Yayınları.
- ZÜLFE, Ömer (2008), "Emrî Divanında Harf Oyunları", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, İstanbul: Melisa Matbaası.